

ԱՅՑԻ

ԱՐԵՎԱԿԱՆ

«ՀԱՄՃԵՆ» ՀԱՅՐԵՆԱԿՑԱԿԱՆ-ԲԱՐԵԳՈՐԾՎԱԿՆ ՀԱՍՏՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԱՄԱԿԵՐՊ

Անվճար

ՓԱՍՏԱԳՐԱԿԱՆ ՆՈՐ ԳԻՐՔ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՄՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Հարություն Մինասյան, ՕՍՍԱՆԵՅԱՆ
ԿԱՅԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆՈՒՄ, ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆՈՒՄ ԵՎ ՀԱՐԱ-
ԿԻՑ ՏԱՐԱԾՔՆԵՐՈՒՄ ԲՈՆԱԲՈՆԾՈՒՄ-
ՆԵՐԻ ԵՎ ՑԵՂԱՊԱՆՆՈՒԹՅԱՆ ԵՆ-
ԹԱՐԿՎԱԾ ՀԱՅ ԲԺԻՇԿԿՆԵՐ Համատա
կենսագրական բառարան, Ե., 2014, 520 էջ:

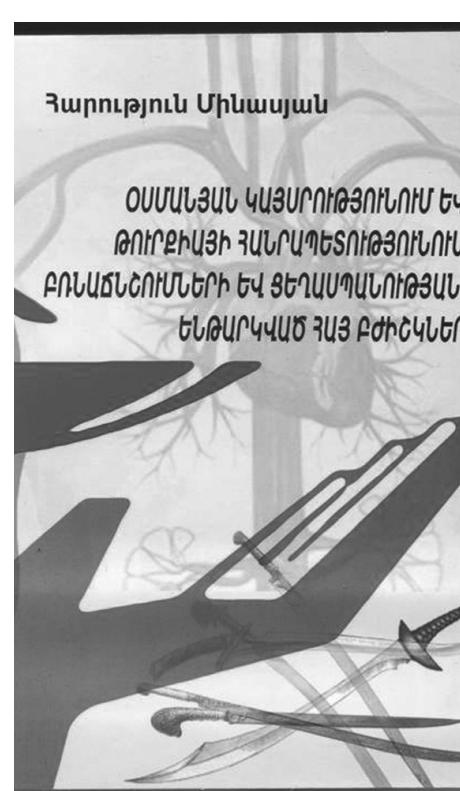

Գրքում այբբենական կարգով ներկայացված են հիմնականում 19-20-րդ դարի Օսմանյան կայսրությունում, Թուրքիայի Հանրապետությունում և հարակից տարածքներում ազգային պատկանելության սկզբունքով բռնաձնշումների և ցեղասպանության ենթարկված հայ բժիշկների և բուժաշխատողների համարուտ կենսագրականները: Գիրքը, նվիրված լինելով բժշկության ոլորտի աշխատողների կյանքին ու գործունեությանը, հարուստ փաստագրական նյութ է պարունակում Թուրքիայում դարեր շարունակ իրականացված հայասպան քաղաքականության մասին: Այն նաև կենսագրական տեղակատու է Թուրքիայում ապրած և աշխատած շուրջ 500 հայ բժիշկների և բուժաշխատողների մասին: Հավելվածների ձևով ներկայացված են հայ և օտար գործիչների հուշերը Մեծ Եղեռնի մասին: Գրքում «Բժիշկ» հասկացության տակ ընդգրկված են ամենատարեր մասնագիտության բժիշկները, ատամնաբույժները, բուժակները, հեղագործները, անասնաբույժները, բժշկական ուսումնական հաստատությունների ուսանողները, անգամ ժողովորական բժիշկները: Ընդգրկված են 19-20-րդ դարերում Օսմանյան կայսրության տարածքում (Արևմտյան Հայաստան, Անատոլիա, Կոստանդնուպոլիս, արաբական Արևելք և այլն) և գաղութներում ազգային պատկանելության սկզբունքով, հասրակական կամ քաղաքական հայացքների համար բռնաձնշումների (հետապնդում, ձերբակալություն, բան-

տարկություն, արտաքսում, աքսոր, ազատազրկման վայրում մահ, խոշտանգում, մահապատիժ) ու ցեղասպանության Ենթարկված, Արաջին աշխարհամարտի ընթացքում ռազմաձակաւոյ Վտանգավոր հատվածները դիտավորյալ ուղարկվելու հետևանքով գրիված, սուր վարակիչ հիվանդությունների օջախներում աշխատանքի պարտադրվելու հետևանքով Վտանգավոր հնֆեկցիաներով վարակված ու մահացած, քաղաքացիական կամ գինվորական հիվանդանոցներում աշխատելու ընթացքում հիվանդացած և դիտավորյալ առանց բուժման ու խնամքի թողնելու հետևանքով մահացած, թուրք բժիշկների բժկական փորձարկումներին Ենթարկվելու հետևանքով մահացած հայ բժիշկների ու բուժաշխատողների համարուտ կենսագրականները: Գրքում ընդգրկված են նաև 20-րդ դարասկզբին Արևելյան Հայաստանում ու հարավից տարածքներում (Բաքու, Գանձակ, Նախիջևան, Շուշի) մահմեդական տարրերի հետ լրիվների ու բանակների

հանրագիտարանային սկզբունքով և
ազգանունները դասավորել այբբենա-
կան կարգով՝ արևելահայերենում ըն-
դունված ձևով։ Ազգանունները անհայտ
լինելու դեպքում նշել եմ միայն անունը։
Օգտագործել եմ տեղանունների հայե-
րեն տարբերակները՝ առաջին հիշա-
տակման դեպքում, կողդրին, փակագծե-
րում նշելով տվյալ տեղանվան օտարը
(հիմնականում՝ թուրքերեն) տարբերա-
կը։ Բժիշկների մասին հիշատակու-
թյունների աղբյուրներից ցանկը բերված
է յուրաքանչյուր կենսագրության ա-
վարտին՝ աղբյուրների հրատարակու-
թյան տարեթվերի ժամանակագրական
հաջորդականությամբ։ Գիրքս նվիրում
եմ Հայոց Սեծ Եղերնի ընթացքում հայ
բժիշկների նահատակության 100-ամյա
տարելիցին։

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՄԻՆԱՍՅԱՆ հոգեբույժ

ՊԱՐՈՆ - ՎԱՐԴՅԱՆ (ՊԱՐՈՆ ՎԱՐԴՅԱՆ) ՎԱՀԱՆ ԾՆՎԵԼ է 1880թ., Տրապիզոնի նահանգի Օրդու քաղաքում / Տրապիզոնի նահանգի Կիրասոնի գավառի կենտրոն Կիրասոն քաղաքում: Մանուկ հասակում զրկվել է հորից: Մայոր երկրորդ անգամ ամուսնացել է Բրուսայի ազգային վարժարանի անվանի ուսուցիչ Կ. Երեցյանի հետ: Նախնական և երկրորդային կրթությունն ստացել է Բրուսայի ազգային վարժարաններում: 1908-12թ. Կ. Երեցյանի խորհրդով ու նյութական աջակցությամբ ուսանել է Բեյլութի Սեն Ժոզեֆ Ֆրանսիական համալսարանի բժշկական ֆակուլտետում: 1912թ. կարծամանակով իր ծննդավայրն է այցելել: 1912-14թ. Բրուսայի շրջանի Ենիշեհիր գյուղի բժիշկ է աշխատել: Այստեղ ամուսնացել է և տուն-տեղ դրել: 1914թ. Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ, գորակուցվել է օսմանյան բանակ և զինվորական բժիշկ ծառայել: 1915թ. ապրիլին ծերբակալվել է և Տիգրանակերտի բանտու աքսորվել: Նրան և մի այլ հայ բժիշկ գրպարտել են Տիգրանակերտի բանտում բազմաթիվ հայ բանտարկյալների՝ թժավոր տենդից մահվան համար, մինչեւ նրանց բոլորին թուրքերն սպանել էին: 1915թ., Տիգրանակերտի բանտում տանջամաքների ու չափարանքների ենթարկվելուց հետո սպանվել է արյունաբրու նահանգապետ, չերքեզ դոկտոր Ռեշիդ բեյի հրահանգով՝ 35 տարեկանում: Ըստ գերմանացի միսիոների դոկտոր Յոհաննես Լեփսիոսի հայտնած տեղեկության՝ բժիշկը թուրք չեթների ծեռքով սպանվել է Տիգրանակերտից Մելիտինե արսորվելու ճանապարհին, ի թիվս 10 ականավոր հայերի: Կահանի խորը եղայր՝ Հնայակ Կ. Երեցյանը, փրկվելով տարագրության գողգոթայից, բնակություն է հաստատել Ֆրանսիայում: Քոյրը՝ Բեարթիսթ, բնակվել է հոտալիայում:

ԶԻԴԵԿՅԱՆ ԱՐԹԻՆ ԱՐԱՄԱՅԻՆ
Ծնվել է 1881թ., Տրավիզոնի նահանգի
Կիրասոնի (Կիրեսունի) գավառի կենտ-
րոն Կիրասոն քաղաքում: Քստենեանին
աղբյուրում հիշատակվում է Զիքիյան
Արմային Ա.: 1902 /10թ. ավարտել է Բե-
րութի Ամերիկյան համալսարանի բժշ-
կական ֆակուլտետի դեղագործական
բաժինը: 1910-14թթ. Կիրասոնում ունե-
ցել է սեփական դեղատուն և դեղագործ
աշխատել: Սպանվել կամ մահացել է
1915թ. Թուրքիայում իրագործված Մեծ
Եղեռնի ընթացքում, 34 տարեկանում:

ԱԹԵՆՅԱՆԻ ՎԻՃԵԼԻ ԽՈՍՔԵՐԸ

Ստամբուլի Ֆերիքյո թաղանակի Սուրբ Վարդանանց Եկեղեցու անվանակոչության օրը և «Վարդանանց» երգախմբի հիմնադրման 83-րդ տարելիցց նշանելու համար Վարդանանց Եկեղեցու պատվառությունը կազմակերպված միջոցառության մասնակցել է նաև Պոլսու հայոց պատրիհարքի գլխավոր փոխանորդ, արքայիշխոպի Արամ Աթեղյանը, ով անդրադարձել է տարատեսակ հարցերի, այդ թվում՝ հայամացած հայերի և խառնամուսությունների թեմաներին:

Արքեպիսկոպոս Աթեշյանի ելույթի
հիմնական շեշտադրումները հետևյալ-
նեն են.

«ՀԱՅ ԵՄ ԿԱՍԵԼՈՎ՝ ՀԱՅ ԵՄ ԴՐԱՆԿ»

«ՀԱՅ ՅԵ ԱՅՍԻՆԻԿ ՀԱՅ ՅԵ ԽԱՐԱ»
«Ընդունենք թէ ոչ՝ որպես համայնք
հեռացել Ենք մեր կրոնական հավատ-
քից: Կրոնը Ետին ալլան է մղվել մեզ հա-
մար: Եթե հնարավոր է հայերեն խոսելով

«ԽԱՌՆԱՄՈՒՆՆՈՒԹՅՈՒՆԵՐԸ ՍՊԻՏԱԿ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՆ»

«Եվրոպայում քրիստոնեությունը մեռած Վիճակում է: Գնացեք Ֆրանչիսիա Պարողներում արգելված է խաչ կրել: Այստեղ մուտքաման երկրում ես. ուզածիդակահ խաչ կրիր, ոչ ոք բեզ բան չի ասի: Անինչ, մենք մեր հայ հանդեպ սպիտակ գեղասպանություն ենք իրականացնում: Սահմանամունությունները սպիտակ գեղասպանություն են: Օտարազգիներին մեր դպրոցներ, հաստատություններ ընդունում են և սպիտակ գեղասպանություն: Մենք մեզ ոչնչացրեցինք: Մի փոքր գիշակից իմնենք»:

«ՊԱՐՏԱԿԱՆ ԵՍ ԱՊԱՑՈՒՑԵԼ ՔՈ ՀԱՅ ԼԻՆԵԼԸ»

«Հայաստանը մի քանի տարի է, ինչ աշադացիություն է շնորհում սիյուռջի ուղղությանը՝ հայերին, սակայն՝ մկրտության մասին փաստաթղթի առկայության պար-

հայ դաշնալ, ապա ինձանից շատ ավելի լավ հայերենով հաղորդակցվող մի շարք մահմեդականներ կան: «Հայ են նրանք: «Ին մեծ մայրը հայ է Եղել»... Թո մեծ հայրն էլ մուսուլման էր: Ո՞ւմ արյունն ես կրում դու: Հայը կրոնից անքակտելի մի ամբողջություն է: Եթե ուզում ես հայ լինել, կգաս կմկրտվես, Հայոց Եկեղեցու անդամը կդառնաս և միայն այն ժամանակ կատես՝ «Ես հայ են»: Այդ հավատքի համար պատերազմներ են մղվել, այդ դավանանքի համար մինչև 20-րդ դարի սկիզբ գոհեր ենք տվել: Հիմա չենք կարող մեր պապերի թափած արյունը ժխտել»:

տաղրանքով... Պարտավոր ես ապացուցել քո հայ լինելը: Չես կարող քաղաքացիություն ստանալ՝ «Ես հայ են» ասելով: Չես կարող քաղաքացի դաշնամ՝ հայերեն խոսելով միայն: Հյաստանն ասում է՝ «Սկրտության մասին փաստաթուղթը բեր, ապացուիցի քո հայ լինելը, որ թեզ քաղաքացիություն շնորհեմ»... Մենք ումից ի՞նչ ենք պահանջում: Աշակերտներից մկրտության փաստաթուղթը ենք ուզում: Ղեկավար խորհրդի անդամներից մկրտության փաստաթուղթը ենք պահանջում: Որտեղից ենք ինանում, թե ինչ է: Ասում է՝ «Հայ են», հայերեն է խոսում, հերիք է: Մեր կրոնն այլչափ էժանագին չպետք է լինի: Եթե մենք հայ ենք, քիչստոնյա ենք, ապա պետք է պահպանենք մեր կրոնն ու ինքնությունը: Տեր կանգնենք մեր բոլոր ազգային և կրոնական արժեքներին: Թե չէ դատարկ խոսք է «Ես հայ են» ասելը: Այս հարցի շուրջ ասելիք շատ կա. մեր տառապանքները չափից դուրս շատ են: Սակայն այսօր այդքանով եմ բավարարվելու, քանզի այսօր ուրախության օր է: Շնորհավորում եմ «Վարդանանց» երգչախմբի յուրաքանչյուր անդամին: Միևնույն ժամանակ, քանի որ Եկեղեցու անվանակոչության օրն է, շնորհավորում եմ նաև ղեկավար խորհրդին: Աստված ամուր պահի կանգուն մնացած մեր Եկեղեցիները, քանզի 1915-ից հետո չափից դուրս շատ ենք եկեղեցիներուն»:

*agos.com
Akyar.net*

Սերգեյ Վարդանյանի «ՀԱՍՏԵՆԱԿԱՆ ԶՐՈՒՑԱՐԱՆ» հեղինակային հաղորդաշարը Լրատվական ռադիոյի եթերում կարող է լսել յուրաքանչյուր չորեքշաբթի, ժամը 17.20-ին և իհնօցաբթի, ժամը 13.20-ին: Լրատվականի բարեն ԲՄ 106.5 L ratyakan.am

«[...] զարգացնելու և հայ համայնքը՝ բարձրացնելու մի հարց է, որը Վաղուց է զբաղեցնուած մարդկանց ուղղելները և հակասական մտքերը հարուցում: Մոտեցումները բազմազան են՝ սկսած այն զարդարակից, թե «Հայութ»

վե՛՝ ինքնուրյան, լեզվի, կրոնի, մշակույթի, անունների, անցյալի հետ առնչվող բոլոր հուշերը: Նրանք անընդհատ ապրում են անսովոր մի կյանք՝ բացահայտումներով լի: Իրականում մեր՝ պոլսահայերիս, կյանքը ևս շատ չի տարբերվում նրանց ապրածից, սակայն նրանք այս ամենն ապրել են անհամեմատ ավելի մեծ մասշտաբով և դեռ շարունակում են ապրել: Այդ պայմաններում ի՞նչ կարող ենք նրանցից պահանջել: Ի՞նչ իրավունք ունենք պահանջել: Պետք է շատ լավ մտածենք այդ հարցի մասին:

ԻՆՉՊԵ՞Ս ԵՆ ՀԱՅ ԼԻՆՈՒՄ

ծնողներից ծնված, հայերեն խստող և Հայոց եկեղեցու անդամը կարող է հայ համարվել», մինչև այն միտքը, ըստ որի՝ «Անկախ էթնիկական պատկանելությունից, լեզվից ու կրոնից՝ իրեն հայ հանարող յուրաքանչյուր անձը հայ է»:

Հարգելի Աթեշյանի գաղափարների
կապակցությամբ արդեն իսկ տարբեր մո-
տեցումներ են ներկայացվել: Այն դեպք-
քում, եթե «Ազօս» շաբաթաթերթը նյութի
վերաբերյալ որպես վերնագիր է ընտրել
«Աթեշյանի վիճելի խոսքերը» արտահայ-
տությունը, «Հայ թերթը» նրա խոսքերի
առնչությամբ նշել է, թե «Լիովին կիսում
ենք հարգարժան Աթեշյանի գաղափար-
ները»:

Նախ հայացք զցենք այս հարցին, թե
ինչպես է պարոն Աթելյանը սահմանուա-
հային: Այդ բնութագրումն իհարկե կարելի
է «փետալական» համարել, սակայն իրա-
կանությունը, ինչպես ամեն հարցում, այս
խնդրում ևս իդեալական չլինելով, նե-
այդ գաղափարից շենելով՝ հարկադրում է
որոշ բաներ ընդունել:

Հարգելի Աթեղյանը կրոնափոխ հայեցի, հայերենի և խառնամանությունների մասին խոսելով՝ մատը հենց մեր Վերքերին է դնում: Սակայն դրանք այն խնդիրներն են, որոնց մասին բոլորս ենք տեղյակ: «Բժիշկը ոչ թե առողջների, այլ հիվանդների համար է» ընդգծած Քրիստոսի ներկայացուցչի պաշտոնական պարտավորությունը նաևս հիվանդների մասին մտածելն է: Իսկ լավ բժշկի պարտականությունն է ոչ միայն հիվանդությունը ավատորութելը, այլ նաև՝ բացահայտելը, թե որտեղից է այդ հիվանդությունն առաջացել: Բուժում անելը: Եթե դրանք չինեն, ոչ բժիշկը, ոչ էլ նրա ախտորոշումը պիտանի չեն լինի:

Կրոնավիդությունը, խառնամուսնությունը և ուժացումը հայ ժողովրդի՝ ճնշումների, քրնությունների, կոտորածի և տեղահանության պատճառով ցիրուզամինելու հետևանքներն են: Եղասպանության պատճառով աշխարհով մեկ տարօծված հայերն այն երկրներում, որտեղ ապրում են, ենթարկվում են «սպիտակ» ցեղասպանության, իսկ նրանք, ովքեր այս կամ այն կերպ կարողացել են իրենց հոգ դերում մնալ, ենթարկվել են «կարմիր» մշակութային, կրոնական, ազգային և էթնիկական ասիմիլացիայի: Պարոն Աբեղյանն ինքը դրա ամենավայր օրինակներից է, քանի իր ընտանիքի անդամներու կրոնավիճակները են մահվան սպառնալիքի ներքո, թեև մի մասը վերջին տարիներին վերատին վերադարձել է քրիստոնեության, սակայն ներկայում նրա ընտանիքը անդամներից կան այնպիսիք, ովքեր խիստ զայտություն չեն ունեցել այդ քայլը կատարելու: Ո՞վ կարող է այդ մարդկանց մեջ դադողել: Այս հողերը լի են ննան հազարա վոր, հայուր հազարավոր մարդկանց ողբերություններու:

Մելիքության մասին:

Սի բան հաստատ է. կրոնափոխ եղող ներից ոչ մեկն ի սրտե չի դիմել այդ քայլին: Սակայն այդ դեպքերից հետո շատ ժամանակ է անցել. շատ ջրեր են հոսել կամքջի տակից: Այլ մարդկանց մեծ մասը չի գիտակցում իր հսկական ինքնությունը քանի որ ծնողները թաքցրել են այն: Ամեն բան նրանց կյանքում ճնշման է ենթարկվել:

Երկրորդ հարցը, որի շուրջ պետք է
մտորենք, այն խնդիրն է, թե արդյոք մենք
մեղիք բաժինն ունե՞նք այս հարցում և եթե
ունենք, ի՞նչ աստիճանի է այն: Հարգելի
Արեւանք, եթե խառնամնանություններից
իրավացիորեն բողոքելով՝ դրանք ընկա-
լում է որպես «սպիտակ ցեղասպանու-
թյուն», աչքաթող է անում այն փաստը, որ
պատրիարք Մութաֆյանի կողմից սկս-
ված՝ «ոչ թե պակաղորություն, այլ օրն-
հում» անվան տակ այդ անուսնություն-
ներն օրինականացվել և աջակցություն են
ստացել հենց պատրիարքարանի կողմից,
և որ այդ «օրինության» հետևանքով նման
անուսնությունները շատ արագ տարած-
վել են, ավելին՝ «օտարազգիներին մեր
դպրոցներ ու հաստատություններ ընդգր-
կելու» հարցում ոչ միայն վավերացվել է
այլազգիների հետ անուսնությունը, այլ
ավելին՝ «ոչ թե կորցնենք, այլ շահենք»
կարգախոսով այդ «օտարազգիներին» և
նման խառնամնանությունների հետևան-
քով ծնված երեխաներին մեր եկեղեցու
գիրկն ու հաստատություններն ընդունելո
ևս կապված է պատրիարքարանին Ենթա-
ևս հոգածուականների հետ:

Ասեղը մեր մեջ ավելի խորը մտցնելով՝ հիվանդության պատճառն ինձնանալուց հետո անցնենք բուժմանը: Մի՞թե այսօր «Հայ Են» ասողի, ասել Կարողացողի, այդ խօզախությունը ցուցաբերողի մեկնած ձեռքը հետ նկելը մեր յուրաքանչյուրի և պատրիարքարանի գլխավորությամբ՝ հոգևորականների պարտականությունն է: Մի՞թե նրանք են մեղավոր, որ հայերեն չգիտեն, մկրտված չեն: Մի՞թե Պոլսուն հայոց պատրիարքարանը, պատրիարքի գլխավոր փոխանորդը մեր ժողովրդի միայն մի հատվածի համար են: Մի՞թե միակ բանը, որ նա կարող է ասել մուսներին, հետևյալն է լինելու՝ «Սովորի՛ նոր արի»:

Ավելին, երբ այդ գամ զարգուի, տու պի՛».

Ավելին, երբ այդ մարդիկ օգնություն, աջակցություն են հայում, պատրիարքարանի պարտականությունը դուռը նրանց առջև փակելով՝ նրանց իսկ հնարավորություններով սկսված հայոց լեզվի դասընթաց ձևաբանութեան է ինչնուն:

Հարգելի Աթեշյան, ո՞ւմ պարտականությունն է Դիմիտրի Տեղեցու գլխավորությամբ, Եկեղեցի, որը վերանորոգելու համար մեծ գումարներ ծախսվեցին, գաղտնի կամ բացահայտ հայերի բնակության վայրեր հոգևորական ուղարկելն ու այդ մարդկանց փիրերի (ալկիների հոգևոր առաջնորդները-Ակունքի խմբ), խոցաների և այլ Եկեղեցիների սպասավորների ձեռքն ընկնելուց փրկելը: Նման հայերի բարձրիքողի վիճակում ծգած պատրիարքարանն ու հոգևորականներն իրավունք ունե՞ն արդյոք քննադատել նրանց:

յուղվելու համար: Եթե հայերն ի դասընթացը Դերսիմում կարողանում է մեծ հուզմունք և ոգևորություն հարուցել, մնացածը Դուք պատկերացրեք:

*Տիրսն ԼոքսագՅօԶԱՆ
Թուրքագետ, Դերսիմ
Թարգմանեց Սելին Անումանը
Akunq.net*

ՏՐԱԳԻՉՈՂԵՑԻ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏ ԼԵՎՈՆ ԿՅՈՒՐԵՂՅԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ԲԱՑՎԵՑ ԼԵՎՈՆ ԿՅՈՒՐԵՂՅԱՆԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ
ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍԸ

2015թ. մարտի 15-ին ճարտարապետության ազգային քանդարան-ինստիտուտում բացվեց Սեղ Եղանակ վերապարձ ճարտարապետ Լևոն Կյուրեղյանի կյանքը ու ստեղծագործությունները ներկայացնող ցուցահանդես, որի բացմանը ներկա էին և երգչորդ հանդես եկան Լևոն Կյուրեղյանի քռո, ճարտարապետ Արմեն Կյուրեղյանը (Բայալիա), Իտալիայի Ազգության քաղաքի քաղաքավետի տեղակալ Ֆրանկո Դալլա Ռոզան և ճարտարապետության ազգային քանդարան-ինստիտուտի տնօրին Աշոտ Գրիգորյանը: Ներկա էին նաև ՀՀ քաղաքաշինության նախարար Նարեկ Սարգսյանը, Հայաստանի ճարտարապետների միության նախագահ Ալեքսանդր Սինասյանը, հյուրեր Իտալիայից և Պարսկաստանից: Ցուցահանդեսի առջիկ իրատարակվել է Լևոն Կյուրեղյանի ստեղծագործությունները ներկայացնող հայերեն-անգլերեն շքել կատարող:

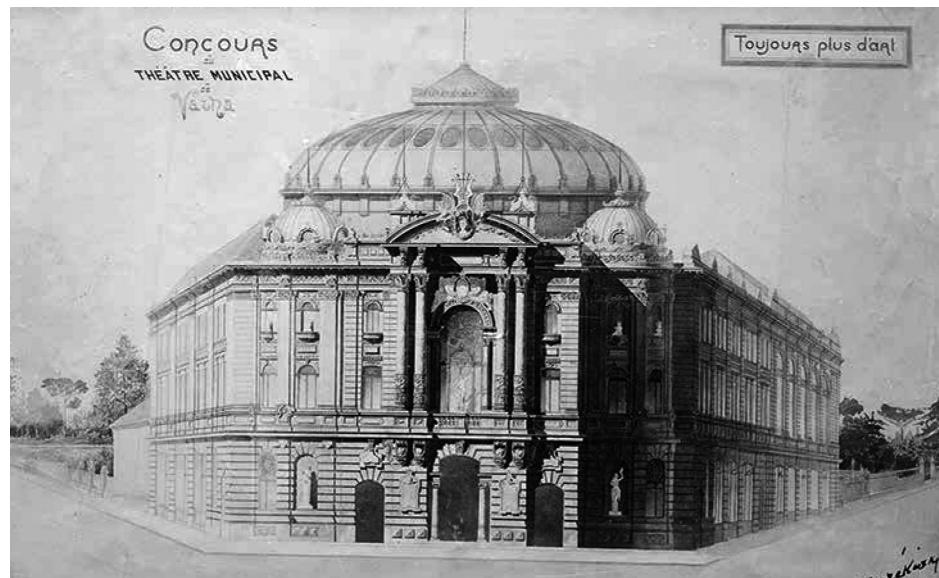
Ցուցահանդեսի բացման ժամանակ Արմեն Կյուրեղյանը քանդարանին հանձնեց Լևոն Կյուրեղյանի ստեղծագործություններից չորս արժեքավոր նմուշ՝ խոստանալով, որ իմանական հյուրերը կհանձնվեն այս տարվա մայիսին:

Լևոն Կյուրեղյան

սելու իր ճարտարապետական ստեղծագործական գործունեությունը, սակայն հարկադրված է լինում ապաստան փնտրել Բուլղարիայում:

Նկարագրելով այդ օրերի դեպքերը, նա իր քորչ Եվգինեի աղջկամ՝ Ռաշելին (Թագուհի, Կոստան Զարյանի կիս) հետ նամակում Ռաշելի հորեղբոր մասին խոսելիս գրում է. «... Դու կիշեծս, որ քիչ մնաց, որ նա կյանքից գրկվեր, եռ թերը վակվեց 1896 թ., նա բանտարկվեց և բուրքական կառավարության կողմից մահվան դատապարտվեց իրու հե-

Հռովդարիա, Վառնա. միջազգային մրցույթում
առաջին մրցանակի արժանացած թատրոնի շենքի նախագիծ, 1898թ.

դահուսագիրը կայուղ մեծ ողբերգությամբ, ողբերգություն, որ աշխարհով մեկ տարհանեց հայ ժողովորդին, գրկելով նրան ոչ միայն իր հայրենիքից, այլև իր մշակույթի և պատմությունից:

Կատարված անշուշտ համամարդկային ողբերգություն էր, սակայն աշխարհի շատ երկրների և պետությունների կողմից ժամանակին այդպես էլ չճանաչված ու չբատապարտված, ինչը Կյուրեղյանի համար դառնում է կյանքի խնդիր:

Բնիկ տրավիդոնից Հովհաննեսի և Բրաբիոնի ընտանիքում 1871թ. Կ.Պոլսում ծնվում է նրանց վերջին զավակը՝ Լևոն:

Լևոնը Տրավիդոնի Մխիթարյան վարդապետների դպրոցում տարրական կրթությունը ստանալուց հետո մեկնում է Իտալիա և ուսումնական Վենետիկի Սուրբ Պատրիարքության վարժական դպրոցում 1889 թ. մեկնում է Հռոմ և ընդունվում Հռոմի քաղաքության դպրոցում, որը ավարտելով 1895 թ. ստանում է ճարտարապետի վկայական:

1896 թ. վերադարձում է Թուրքիա, սկ

կոտորածի և այլ աղետակի դեպքերի պատճառով որոշում է իհմնավորական մնալ Խոտայիայում:

1924 թ. Ազգույում մի բլրի գագաթին կառուցում է «Վիլլա Արարատ» խորհրդանշական անվանումով իր տունը, որտեղ ապրում է մինչև իր երկրային կյանքի ավարտը՝ 1950 թ.:

Դժվար է զատել ճարտարապետ Լևոն Կյուրեղյանին հայրենիքի ճակատագրով մտահոգ, հայրենասեր Կյուրեղյանից: Նա առաջիններից մեկն էր, որ գացել է հայ ժողովորդի գլխին կախված ցեղասպանության վտանգը: Լևոն Կյուրեղյանի կյանքում այդ վտանգը շշակելի ու շատ իրական է դաշնում առնվազն երեք անգամ անջնջելի հետո թողնելով նրա թշ կյանքի և թշ մասնագիտության վրա: Այսօր դժվար է պատկերացնել (և հազիվ թշ իշշենք երկորդ նաման մի դեպք), երբ տարանապոր, վաստակաշատ ճարտարապետը որոշում է կայացնում թողնել իր սիրած մասնագիտությունը՝ ճարտարապետությունը:

Հոգեկան հերթական ցնցումից հետո Կյուրեղյանը գրում է. «... Զնյութնիայի հրկիզումից հետո որոշեցի թողնել ճարտարապետի իր մասնագիտությունը և դարձնալ հորդագրոք...»³:

Դժվարին է եղել Լևոն Կյուրեղյանի ճակատագիրը: Կորցնելի հայրենիքը, հա-

ազդեցությունն է թողել ռոմանական ճարտարապետության վրա, պայքարելի, հուսալի, հավատալի և սակայն միշտ կարուտելի իր ծննդագյուղ՝ Տրավիդոնը, իր հայրենիք Հայաստանը, գլխավերներ միշտ ունենալով Անդրանիկ Զորավարի դիմանկարությանը:

Սակայն Լևոն Կյուրեղյանը առաջին հերթին ճարտարապետ է, որի կյանքում ստեղծագործական վերելքով լի տարիները 1896-1929 թթ. են, այն է՝ ընդհատումներով: Այդ մի քանի տասնյակ տարիները հայ ժողովորդի կյանքում առանձնանում են բանի տասնյակ տարիներում կյանքում առանձնանում են թեղահանություններով, ջարդերով, կոտորածներով: Եվ այնուամենամինչ, 10-15 տարիների ընթացքում Կյուրեղյանը հասցել է նախագծել և կառուցել բազմաթիվ շենքեր Բուլղարիայում, Թուրքիայում, Իտալիայում: Նա տիրապետել է քարի, վայրի, վայատի ճարտարապետությանը, կառուցել է մենատներ, պալատներ, թատրոն, մատուռ, հասարակական շենքեր, եկեղեցի, դպրոց, հիվանդանոց և այլ բազմապիսի շինություններ: Ինչպես բնորոշ է մեծ վարպետներին, փայլուն տիրապետել է մատիտանկարի և ջրաներկի տեխնիկաներին, որոնք կիրառել է իր տասնյակ նախագծերում թղթին հանձնելով տարբեր հորինվածքային մանրանասներ, զարդիկ տարրեր, կահույք, դրու, լուսամուտ, ջալ և այլն:

Հարուստ է եղել Կյուրեղյանի մասնագիտական ներկապնակը: Նա կիրառել է տարբեր ճարտարապետական ոճեր, այդ թվում հայ միջնադարյան ճարտարապետությանը բնորոշ մոտեցումներ, իր ամեն մի նախագծում մնալով ինքնաշխատ և ճանաչելի: Նրա ստեղծագործություններին հատուկ են խտալական և եվրոպական բարոկկո (Դրամատիկ Սոֆիայում, Բուլղարիա 1897թ., Ունտերբերգի և Նիկոլովի մենատները Սոֆիայում, Բուլղարիա, 1897թ., բնակելի տուն Կ.Պոլսում, 1900թ., Շահպատ առանձնատունը Կ.Պոլսում, 1905թ. և այլն), մասամբ պալլադիոական և նեոկլասիցիզմ (Վարնայի թատրոնի շենք նախագիծը, 1898թ., Բուլղարիա և այլն) ոճերը՝ համեմված արևելյան հորինվածքային ծներով (Վեզիր Հալի Ոիֆատ փաշայի պալատը Կ.Պոլսում,

Կ.Պոլս, Շիշլի թաղամաս, առանձնատուն, 1905 թ.

րազմատներին, իրաժարվել սիրելի մասնագիտությունից, կյանքը նվիրելի «Հայոց հարցի» լուծման պայքարին, զանալ ապացուցել, որ հայկական միջնադարյան ճարտարապետությունը իր ուղղակի

նշանթաշ, 1899թ., Հելիմ Պեյի առանձնատունը, նախագիծ, 1899թ., Մուստաֆա Պեյի ամառանոցը, Կ.Պոլս, Փրիմիքապ, 1900թ., Ակրոյանի ամառանոցը, Կ.Պոլս, Փրիմիքապ, 1900թ. և այլն): 1900-ական-

Կ.Պոլիս, Այսա Փաշա, Հովսեփ Ազարյանի տունը, 1903 թ.

Ների մի շաբ նախագծերում նկատելի է նաև մոդեռն ոճի ազդեցությունները (Այսա Փաշա, Յովսեփ Ազարյանի բնակելի տունը, Կ.Պոլիս, 1903թ., խանութի նախագիծ, Կ.Պոլիս): Խսկ Արտինյան ընտանիքի քաղաքացին մատուց-դամբարանի նախագիծը (1913թ., Տրիեստ, Իտալիա) իր վրա ուղղակի կրում է հայ միջնադարյան ճարտարապետության ազդեցությունը, որով Կյուրեղյանը հաստատում է, որ քաջ ծանրոք է եղել հայ ճարտարապետության ավանդներին նույնականացնելու համար:

Այսն Կյուրեղյանը եղել է ոչ միայն նախագծող ճարտարապետ, այլև հետազոտող և տեսաբան: Նրա գրչին են պատկանում «Քապորետոյի պարտությունից հետո», «Հայաստանը իտալական հոգիին մեջ», «Ճառախոսություն Հայաստանի անկախության առթիվ», «Վիրզիլյան երկիազարսյանակը», «Ճառախոսություն Մուրադ Ռահմայելյան վարժարանի հարյուրամյակի առթիվ», «Կարս և Արդահան. պատմական հավաստիք և հայրենական իրավունք», «Ուսումնամի-

րության չորս տետրեր», տասնյակ մատիտանկար և ջրաներկ աշխատանքներ, հարյուրավոր լուսանկարներ (նա եղել է նաև հմտությունակարիչ), բազմաթիվ նախագծեր և զանազան չափագործություններ:

Ինացական մարդու իր գիտելիքները և արվեստագետի իր հնայքը նա փոխանցել է նաև երիտասարդներին, դասավանդել համալսարանում:

Հետևելով Կյուրեղյանի կյանքի և ստեղծագործական բարոր ուղուն, չես կարող չնկատել, թե ինչ անդարձելի հետք են թողել նրա վրա հայոց Եղեռնը, որան նախորդած և հաջորդած իրադարձությունները, թուրքական կառավարության իրականացրած հետապնդումները, հայածանքները, տեղահանումները, հրկիզումները, թալան ու ավերը: Կյուրեղյանը իր միլիոնավոր հայենակիցների

Կ.Պոլիս, հատված
Հովսեփ Ազարյանի տնից, 1903 թ.

նախակորցնում է թե հայրենիքը և թե հարազատներին, թվով 54 հոգի: «Առաջին հերթին՝ մորս, ով 78 տարեկան հասակում տեղահանվեց ու սպանվեց ճանապարհին Զեղանա լեռներից ոչ հեռու»⁵: Մի՞թ այսքանից հետո հեշտ է շարունակել ստեղծագործել, հեշտ է նախագծել և կառուցել, եթե յաթարանակիր ձեռքը շարունակելու է ոչնչացնել, այրել, վերացնել թե՝ կառուցները և թե՝ կառուցներին:

Կյուրեղյանը նախապես զգալով ապրիլան ողբերգությունը՝ ստիպած թողնում է իր բնակավայրը և ապաստան է գտնում Խոալիայում: Իր հետագա կյանքում հայի ճակատագիրը, հայոց դաշնում է նաև իր ճակատագիր մասը: Նրան մտահոգում են Հայաստանի լինելչիմելու տագմասպայի խնդիրը, բաղմակալի պետականության երազը, աշխարհի մեծ տերությունների դիրքորոշումը Հայաստանի հանդեպ, հայոց պատմության, մշակույթի, հայ ժողովրդի ապագայի և շատ ուրիշ հարցեր: Տարագրության մեջ էլ Այսն Կյուրեղյանը չի կորցնում հայ մտավորականի, ազգային և քաղաքական գործչի, իր հայրենիքին նվիրված հայորդու վեհ և իմաստուն կերպարը⁶: Առավել տպավորիչ է, որ նա թողել է հրաշակի ճարտարապետների փայլուն սերունդ (տղաման Հովհաննեսը և թոռները՝ Արմեն, Սանեկ և Հայկ Կյուրեղյաններ):

Հարկ է նշել, որ Այսն Կյուրեղյանը, պոլսահայ այլ ճարտարապետների նման, ստանալով եվրոպական ճարտարապետական կրթություն, հիմնավորապես ծանոթանում է եվրոպական առաջավոր ճարտարապետաքաղաքաշինական ճեղքերումներին, առաջաեն գաղափարներին, մշակութային տարբեր

մունցումներին, մտածելածներին և ոճերին և ապա իր ստեղծագործություններով դրանք տարածում թուրքայում:

Ճշմարտությունը պահանջում է ասել, որ այն, ինչ հասցեն է Կերտել Ալոն Կյուրեղյանը, պատիվ է բերում, ինչքան էլ որ տարօրինակ թվա, առաջին հերթին թուրքային: Կյուրեղյանի ստեղծագործությունները, մեծագույն ճարտարապետներ Սինանի, Պալյանների, Ազարյանի, Ազնավորի, Գարագաչի, Նաֆիլյանի, Սերպերյանի, Թաշչյանի և այլոց հարյուրավոր կողմանը նախագծերի և իրականացրումների նման, մինչ օրս շարունակում են գեղեցկացնել Կ.Պոլիս - Ստամբուլի և Թուրքայի այլ քաղաքների ու բնակավայրերի ճարտարապետական դիմագծերը:

Սնում է ցավով ենթադրել, թե ինչեր կհասցնեն նախագծել և կառուցել Կյուրեղյանը, եթե ստիպված չլիներ թողելու ճարտարապետությունը:

Ի դեմք Ալոն Կյուրեղյանի, համոզված ենք, որ նրա և արտերկիր հարյուրավոր հայ ճարտարապետների ստեղծագործությունները, որոնք ցրված են աշխարհով մեկ, միևնույն է, հայ մշակույթի անբաժան մասերն են և հայ ստեղծարար և արարող ներուժի խոսուն վկաները:

Ճարտարապետության ազգային բանգարան-ինստիտուտի տնօրեն, Ճարտարապետության դոկտոր, պրոֆեսոր ԱՇՈՏ ՀԱՅԿԱՅԻ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

1 Այսն Կյուրեղյան, «Պատերազմի օրագրություն», 1940թ., օգոստոս 16 (անտիպ):

2 Հետազայում 1915 թ. Եղերական իրադարձությունների մասին գրելիս Կյուրեղյանն նշում է «... Սահմանափակվեմ միայն ասելով, որ իմ ծննդավայր Տրավողնում բնակվող 16 հազար հայերից հազիվ տապ հայ է մնացել և որոնք էլ հրաշքով», «Պատերազմի օրագրություն», 1940 թ. հունիսի 25:

3 Լ. Կյուրեղյան, «Պատերազմի օրագրություն»:

4 1896-1898 թթ. Բուլղարիայում և ապա 1898-1907 թթ. Թուրքայում, 1908-1950թթ. Խոալիայում Այսն Կյուրեղյանի նախագծերով կառուցվել են ավելի քան 50 շենքեր և շինություններ:

5 Այս մասին Այսն Կյուրեղյանը գրել է իր «Պատերազմի օրագրություն», 1940 թ. ապրիլի 24-ին:

6 Այսն Կյուրեղյանը շարունակաբր գրավել է քաղաքական գործունեությամբ, նպատակ ունենալով իր համեստ ներդրումն ունենալ «հայկական հարցի» լուծման գործում: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին «Վիլլա Արարատ» հիմնակետը, երբեմն նաև ապաստան է դաշնում պատերազմի պատճառով Ազոյոյի վարժարանում վակված հայ երիտասարդների համար, իսկ պատերազմի ավարտին՝ նաև խորհրդային բանակալի հայազգի գլխվորների համար, որոնք գերմանացիներին գերի ընկնելով՝ բանտարկվել են Կրեսպինյագայում՝ Ազոյոյից ոչ հեռու:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտին, Հայաստանից մի պատվիրակություն գալիս է այցելու Օրան Ազոյոյում և հրավիրում է գնալ Հայաստան: Արդեն շատ հիվանդ լինելով:

7 Հարկ է նշել, որ Օսմանյան կայսրության շրջանում (մոտավորապես 1868-1923թ.) գործու է առնվազն 150 հայ ճարտարապետ:

Կ.Պոլիս, ամառանոց, 1900 թ.

ВОЗРОЖДЕННАЯ МУЗЫКА

В последние годы наблюдается очень большой интерес к возрождению самобытности и культуры амшенских армян. Одним из таких проявлений стало написание современных песен на амшенском диалекте. Песни очень быстро завоевали популярность, особенно среди молодежи. Пожалуй, сегодня ни одно праздничное мероприятие, будь то концерт местных коллективов или свадьба, не обходится без исполнения песен на амшенском диалекте. Музыкант и композитор Галуст Аракатович Кочконян стал одним из первых инициаторов и подвижников такого возрождения. В Авхазии в г. Гагра он создал студию звукозаписи, где многие музыканты и певцы, записывают свои музыкальные альбомы и песни.

Галуст Кочконян

был великолепным музыкантом и очень интеллигентным человеком, хотя всю жизнь прожил в деревне.

Играл он на кеменче, кемоне и дауле. Для меня он был большим примером.

Это были 60-е годы прошлого столетия, и репертуар на амшенском был не очень велик. В основном пели про колхоз, про быт, шуточные песни, мни.

Амшенские танцы – это вообще отдельная тема... Дед исполнял их и одновременно танцевал так азартно, что невозможно было усидеть на месте.

получилось неплохо...

С тех пор мы написали уже более 90 песен в современных ритмах, чтобы молодежь их пела и через песни (хотя бы так) сохраняла свой родной язык.

- Как называется Ваша первая песня?

- Первыми, очень популярными, стали две песни – "Ампени азвар" и "Сирун эс". Но это не мои песни, это ремейки популярных песен, на которые Геворг Гучустян написал стихи, а я сделал аранжировку.

В первом альбоме было несколько моих авторских песен, они только дополнили амшенскую тему, а многие песни из последующих альбомов стали популярными – "Шумахер", "Нарды", "Кези-кези" и др...

- Что является для вас движущей силой в творчестве?

- Есть большое желание писать песни о амшенах и для амшена. Что-то получается лучше, что-то хуже (не спорю), но мне постоянно пишут письма с благодарностями и просят новых песен.

Амшени инк

Кеменча – это инструмент именно для танца, а кемона больше подходит для песни, так он говорил.

С 6-и лет меня отдали учиться играть на аккордеоне, и каждые каникулы или праздники отправляли к дедушке и бабушке в Новый Афон вместе с инструментом. И каждый день после работы в колхозе дед учил меня народным мелодиям, танцам и песням.

Мой прадед – Галуст (Торик) Галустович Кочконян – был зурначи, и поэтому, когда я родился, мне дали его имя и сказали: «Будет Галустом и тоже будет зурначи».

В конце 90-х, когда появилась возможность писать песни на компьютере, я с радостью обнаружил, что мой друг, гитарист Геворг Гучустян, пишет стихи и на литературном армянском и на амшенском диалекте. Попросили написать песню на конкретную тему, вроде

Наверно, это и есть движущая сила - потребность народа в песнях, в желании развиваться культурно.

- Многие Ваши песни сразу стали хитами, как Вам это удается?

- Как-то так получается... Мелодия, аранжировка и текст – все три самых основных компонента могут повлиять на популярность песни вместе или по отдельности... тут как повезет. Но только не потому, что эти песни – мои сочинения.

Важно выбрать интересную тему,

интересную не мне, а, как мне кажется, интересную слушателям. И если она будет вблизи амшена, тогда есть шансы, что песня станет популярной.

- Процесс написания музыки происходит одинаково или каждая песня рождается по-своему?

- Нет определенного рецепта написания – сочинения музыки. Это может быть и состояние, и настроение, или еще что-то, что то другое...

Как-то меня попросили написать песню «Ду сурп ес, им майрик» на стихи Геворга Гучустяна. Почти полгода лежали стихи передо мной, но никак не получалось сочинить мелодию... и потом буквально за час все получилось, и, как мне кажется, удачно.

- На Вашей студии записано уже много альбомов на нашем диалекте. Когда вышел первый альбом?

- Первый альбом амшенских песен «Амшенский двор» мы закончили в 2005 году для Андрея Ованесяна, солиста ресторана «Амшенский двор» в г. Адлер. У него вышло уже пять дисков с нашими песнями. Еще два мы записали с Артуром Чатурияном из группы «Удача» г. Гагра. Еще было много песен для отдельных солистов-вокалистов: Айгулины Сеферян, Джульетты Сарьян, Гарика Папояна, Гранта Папазяна и других.

- Сколько альбомов песен на амшенском диалекте выпущено за все это время?

- Студией "Galust Records Studio" выпущено 7 альбомов:

2005 - Андрей Ованесян - "Амшенский двор"

2007 - Андрей Ованесян - "Амшенский двор - 2"

2009 - Андрей Ованесян - "Амшенский двор - 3"

2010 - Артур Чатуриян и группа "Удача" - "Ай Яро"

2013 - Артур Чатуриян - "Амшени инк"

2013 - Андрей Ованесян - "Амшени инк - 4"

2013 - Андрей Ованесян - "Мир азвария Амшени".

И еще много песен, которые не вошли в сборники. Некоторые из них стали занимать призовые места на конкурсах песен.

- Чем еще, в ближайшее время нас удивите? Ваши творческие планы?

- Планов много. Вообще хочется, чтобы наши песни отличались от песен других авторов. Хочется услышать их в профессиональном исполнении, с грамотной подачей материала, без самодеятельности. В разных жанрах, не только в формате свадебной и застольной песни.

Хочется вывести ее на новый уровень, на международный уровень, если хотите. Почему вы нет? Пусть все знают, что наша музыка жива, наша культура возрождается!

Беседовала аспирант ф-та истории, социологии и международных отношений Кубанского гос.

университета

ЭЛЕОНORA УЗУНЯН

Он родился в 1961 году, в п. Новый Афон Гудаутского района Авхазии. В 1964 году вместе с родителями переехал на постоянное жительство в г. Гагра. Учился в Гагрской СШ № 4. В 1980 закончил Сухумское музыкалище. Служил в образцово-показательном оркестре Штава округа КЗакВО. С 1984 по 1990 год работал преподавателем в музыкальной студии Гагрской СШ № 3. В 2003 году в Адлерском районе г. Сочи (Краснодарский край) открыли первую звукозаписывающую студию. В 2007 году открыл первую музыкальную звукозаписывающую студию "Galust Records Studio" в г. Гагра.

Сочинением песен на амшенском диалекте занимается с 2004 года, сотрудничая с давним другом, поэтом Геворгом Гучустяном.

Наш гость – аранжировщик, звукооператор, композитор Галуст Кочконян.

- Расскажите, пожалуйста, о ваших корнях.

- Как рассказывал мой дед Бедрос Галустович Кочконян, Бедок, как его называли близкие, родом они из местности Чаршамба, это в пригороде города Самсун в Турции.

- Почему Вы стал писать песни на амшенском диалекте?

- С самого раннего детства я слышал амшенские и армянские песни в исполнении моего деда Бедроса. Он

